

Budapest, 1952 november 18.

LWYL 29-1199/4

Kedves Mészáros elvtárs,

ne haragudjon, hogy későn és kutyafuttában felelek csak levelére. Annyira el vagyok foglalva a "Zerstörung der Vernunft" befejezésével, ami természetesen az előadások, ülések stb. tömkelegében akadályverseny jellegű, hogy nem jutok semmi máshoz.

Igy nem tudok most behatóan foglalkozni a maga Goethe-tervével. A dolog magában véve szép és helyes. De egyelőre nagyon nehéz lenne a Filozófiai Irók Tárába beilleszteni, mert az esztétika területén előbb ki kell hozni a Hegel második és harmadik kötetét, valamint a Diderot esztétikai kötetét. Így tehát én most nem tudok a kiválasztás kérdésével foglalkozni. Erről majd beszélgethetünk Berlinben, és ha, amit remélek, jövő évben hozzáláthatok az esztétikához /ki-látásba van helyezve egy éves alkotói szabadság/, akkor ez a kiválasztás magától adódik. Nem hiszem, hogy értelme volna a Művelt Népnél kis válogatást kiadni, mert éppen a Goethe esztétikai írásai csak "haladók" részére termékenyek és tanulságosak. Ami az egyes németek nyilatkozatait illeti, azokat nagy óvatossággal kell fogadni. Például Eckermann kétségkívül sokszor nem értette meg, amit Goethe mondott, viszont számtalan esetben az írásnak goethei tónusa oly valódi, hogy a nyilatkozatokat kétségkívül hiteleseknek kell tekinteni. Mindenesetre ebben a kérdésben azt ajánlom magának, hogy ismerkedjék meg egyelőre minél szélesebben az egész anyaggal, tanulmányozza át a Goethe-Schiller levelezést, hogy legalább általános áttekintése legyen, mielőtt a dologhoz magához hozzáfog. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy már most is fordítson, de ezt tekintse egyelőre a német tanulás eszközének. Ha a Diderot-t lefordította, fordítsa talán le még a Winkelmanról szóló tanulmányt.

E levéllel együtt megkapja Éva révén a kívánt könyvet. Ajánlom, olvassa el nagyon gondosan és foglaljon a lehető legnagyobb elfogulatlansággal állást hozzá. Nem szabad hogy maga a régi állásfoglalásában megmerevedjék. Felmerült nem egy szempont, ami az én véleményemet is bizonyos kérdésekben megváltoztatta vagy módosította. Maga is gondolkozzék mindezekben a kérdésekben és Berlinben, ha januárban ott leszek, behatóan beszélünk róla. De amennyire nem lehetséges egy feltétlen elfogadás, annyira helytelen lenne dogmatikusan megállni a tavasszal kifejtett álláspontoknál.

Ami a rólam szóló dolgokat illeti, megmaradok amellett, hogy nem érdemes azokkal behatóan foglalkozni. Az a fontos, hogy a kérdések tisztázódjanak; minden más huszadrendű. Nem jelent semmit, ha valaki azt állítja, hogy "tul kell menni" az én álláspontomon. Ha helyes irányba megy túl rajta, minden rendben van; ha helytelenül, vagy látszólag, akkor a tévedést ki kell igazítani, de a rám való vonatkozás másodrendű kérdés. Ez persze nem jelenti, hogy a maga cikke ne jelenjék meg, de jó volna, ha megjelenés előtt tanácskozna Wendt elvtárral. Ami a dicsérő hangot illeti, én nekem csakis azért vannak aggályaim, mert maga a tanítványom és ilyen esetben ennek megvan egy bizonyos az elfogulatlanokra esetleg keblemetlen ható mellékíze. Ha teszem Thomas Mann akarna, amit biztosan nem akar, olyan hangon írni rólam egy tanulmányt, ahogy azt négy szemkört gondolja, ez ellen /a hangot illetőleg sem/ nem volna kifogásom. De a maga esete, mint tanítványé, kivételes.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

A Munkácsi-kép esete nagyon érdekes, sajnos eddig nem értem rá valamely muzeumi emberrel beszélni. Remélem meg tudom hamarosan tenni.

Meleg üdvözetekkel Gertrudtól is

1948-1949

Bu Mátraháza 1954 aug.7.

Kedves Mészáros elvtárs,

ugyanazzal a ostával küldöm a korrektura első részét. Nagyon sok bajom volt vele, amiben maga is bűnrészes, mert igen felületesen nézte át. Sok betűhiba, sok nyilvánvalóan helytelen szórend stb. várt még arra, hogy én észrevegyem, holott ezeket maga minden további nélkül kijavíthatta volna. Két helyre azonban még külön kell figyelmeztetnem, mert ezeket tördelés előtt kell rendbehozni: 1. 255.iv: nagy Heidegger-idézet. A német idézet /lásd könyv 397/8/ első kilenc sora hiányzik. Nem tudom, megvan-e a magyar kéziratban, de mindeképpen pótolni kell.

2. 270.iv első bekezdés, a margón kérdőjellel megjelölve. Itt fordítás helyett Szemerének valami előttem érthetetlen megjegyzése áll. A kihagyott hely a német eredeti 420. oldalán utolsóelőtti ~~három~~ bekezdés: "Zweitens... aufhören muss".

A korrekturától eltekintve igen kellemesen élünk itt és mindketten üdvözljük magát.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Lukács György

Még egy különleírásu meleg üdvözlöt tőlem.

LUKÁCS GYÖRGY

BUDAPEST, V.

BELGRÁD-RKP. 2. V. EM. 5.

TELEFON: 185-366

L44628-1194/20

Budapest, 1957 május 31.

Kedves Mészáros elvtárs!

Örömmel is, szomorúsággal is olvastuk május 15-iki levelét. Örülünk annak, amiben persze soha nem kételkedtünk, hogy a mi viszonyunkon az események nem változtattak semmit. Somorúsággal nézzük azonban, a maguk sorsának fejlődését. Én személyesen nagyon sajnálom, hogy nem jóval korábban jöttem haza, amikor is még simán el lehetett volna intézni a maga visszatérését. Most a helyzet oly bonyolult, hogy ezt a kérdést fel se lehet már vetni, legalább egyelőre. Én természetesen azt szerettem volna legjobban, ha továbbra is együtt dolgozunk; ez legjobb lett volna a maga fejlődése szempontjából is. Most persze a helyzet rendkívül bonyolult és a maguk közeli perspektívái nem rózsásak. Ági felvetett egy távoli lehetőséget, amiről írni is akár magának; én azt mindenesetre perspektivában kilátásosabbnak tartom, mint azt, amiről levelében ír. Akármilyen nehéz is a körülmények a jelenben és a közel jövőben, ne veszítse el soha tudományos fejlődésének perspektíváját. Maga elég fiatal ahhoz, hogy egy akár néhány éves szünet vagy kitérő ut ne zavarja meg a végleges fejlődést.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

az a fontos, hogy sohse veszítse el marxista módszerét és tájékozását. Ennek a veszélye már fennforogtak régebben is és minél rosszabbak lesznek az általános és a személyi körülmények, annál nagyobb ez a veszedelem. Már pedig a történelem nem ismer enyhítő körülményeket; csak azt nézi, ki milyen úton megy és milyen eredményeket ér el. Magának még a legnehezebb körülmények között is meg lehet az a lehetősége, hogy - végső fokon - ne veszítse el szem előtt ezt a módszert és ezt a perspektívát.

A személyi kérdésekről nem akarok részletesen írni, elképzelheti, hogy nekem is megvan a véleményem bizonyos fejlődésekről. Én magam ezért igyekeztem hazajönni, hogy végre befejezhessem az esztétikát. Most tartok ott, hogy tudom, mi áll a félbehagyott kéziratomban és így hozzáfoghatok azok folytatásához. E célból nem szándékozom semmi más kérdésben beavatkozni; nem hagyom magamba vitákba stb. bevonni. Mao-ce-tung beszédét még nem olvastam, remélhetőleg hamarosan tudok szerzeni egy példányt. A dolog maga rendkívül érdekel, nemcsak közvetlen vonatkozásaiban, hanem mert ugy látszik általános kérdések felvetése és megoldása irányában is tartalmaz nekiindulásokat.

Gertrud is és én is a legmelegebben üdvözöljük magukat és reméljük, hogy jó állapotban vesze-lik át a nehéz időket.

Alkalmilag írjon

UHC 28-1199/22

Budapest, 1957 július 28.

MTA FIL INT.

Lukács Arch.

Kedves Mészáros!

Hogy ilyen későn felelek június 16-iki levelére annak nem egyszerűen elfoglaltság vagy lustaság az oka. Az elmúlt hetekben mindnyájunkban fel-támadt az a remény, hogy most már mástermészetű kérdésekről írhatok magának, praktikusabb az életvitel egészére vonatkozókról. Sajnos úgy látszik, hogy még egy darab ideig csak az eddigi stílusban írhatok magának.

Nagyon örülök, hogy olyan sokféle dolog fog-lalkoztatja magát, de nagyon ajánlom, igyekezzen egynéhányat legalább ideiglenesen kiküszöbölni és egy vagy egynéhány fontos kérdésre koncentrálni a figyelmét./Magában van egy bizonyos hajlan-dóság tulzott terveket csinálni, amelyeket mint emlékezni fog, én szoktam egy kissé megnyirbálni. Ez a szándékom most is./ Ami a Geschichte und Klassenbewusstsein problémáit illeti, helyes, ha időről időre gondolkodik rajtuk, de nem ajánlom, hogy ilyen dolgokkal egyelőre nyilvánosság elé lépjen. Ezek a kérdések még távolról sincsenek végigvive és kivitatva és nem volna helyes, ha maga olyan tanulmánnyal léne a nyilvánosság elé, amelyet rövid időn belül korrigálni vagy visszavonni kellene. Annál helyesebbnek tartom a film-esztétikára való koncentrációt. Amennyire én látom, itt filozófiailag még ugyyszólván semmisen

C44C28-1199/26

1957 november 9.

Kedves Mészáros elvtárs, azért nem feleltem leve-
lére, mert megbiztam Almásit, hogy szerezzze meg ma-
gának a kívánt cikket és bibliografiát. A cikk már
régen elment és a múlt héten jelentette nekem Alm.
hogy a bibliografiát megszerezte és elküldte. Azt
persze nem tudom, hogy ilyen körülmények között
nem késett-e el a maga tanulmánya. Persze Cases ba-
rátunk késedelme oly nagy volt, hogy most már talán
egy pár hét nem sokat számít. Mindenesetre kérem
értesítését, sikerült-e a dolgot megcsinálni és
amennyiben megjelenik, küldessen el nekem egy pél-
dányt.

Magunkról nem nagyon sokat írhatok. Egész nap dol-
gozom az esztétikán, de nagyon lassan megy előre.
Eredetileg úgy volt tervezve, hogy a szoros érte-
lemben vett visszatükrözésnek /mimesis/ egy feje-
zet lesz szánva. Ebből közben három fejezet lett
és most remélem csak, hogy a harmadikat is belát-
ható időn belül befejezem. Az egész könyvvel örül-
nék, ha jövő őszre elkészülhetnék.

Ilyen körülmények között csendesen élünk, csak
néha-néha szakítja meg egy kis izgalom a csendet.
A "Különös"ről szóló könyv az Akadémiai Kiadó igé-
rete szerint a napokban megjelenik. /Az Editori
Riuniti is kiz akarja adni olaszul. / Ellenben
ősi kadónktól az Aufbau-tól még nem vagyok képes

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

határozott választ kapni. Ez persze az adott körülmények között érthető is.

Ennyit írhatok magunkról. Irjon maga is és ne várjon olyan soká, mint ahogy én most várattam magát. Irjon különösen arról, hogy a filmesztétika tanulmányok hogyan haladnak előre. Közben Almási befejezte ~~xx~~ a disszertációját, még csak az előszó van még hátra. Nagyon szép és érdekes tanulmány lett belőle. Heller Ági is befejezte etikai előadásának kéziratát, egyelőre azonban még nem biztos, megjelenhetik-e.

Meleg üdvözlettel Donatellának és magának és amennyiben Casessal találkozik, neki is.

Liebste Donatella, ich bin ganz erstaunt über die Nachricht, dass ~~xxx~~ Eure Kleine schon zu sprechen und zu gehen beginnt. Meiner Berechnung nach, war sie beim Abschicken von Istváns Brief noch nicht ein Jahr alt. Bitte berichte mir manchmal über Euer Leben und über Laurettas Entwicklung; sicherlich habt Ihr schon viele neuen Photographien und könntet mir von Zeit zu Zeit eine zuschicken. Wenn ich leider bei ihrer Entwicklung auch nicht dabei sein kann, so doch wenigstens einige Reflexe zu bekommen, würden mich sehr freuen. Natürlich fehlt Ihr uns sehr und es ist auch gar keine Hoffnung vorhanden, dass wir uns bald sehen könnten.

Es küsst dich und Lauretta vielmals,
István grüße ich aufs herzlichste

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Miskolc

LMC 22-1199/27
Budapest, 1958 február 23.

Kedves Barátom!

Gertrud és én is nagy bűnbánatot éreztünk, amikor ma elővettük levelét. Tulajdonképpen magunk se értjük, miért nem feleltünk ilyen megengedhetetlenül sokáig. Igaz: én sokat dolgoztam közben és Gertrud néhányszor betegeskedett - de mindezt nem tekinthetjük komoly oknak. Tehát: kezdjünk új életet és meguk ne vegyék rossz néven a hosszú hallgatást.

Pedig a maga levelében sok érdekes probléma volt. Minde-
nekelőtt: Sartre. Azt hiszem, maga helyesen gondolja, hogy a
gondolati közeledés nem veendő tulságosan komolyan. Én az
eddigieket csak felületesen olvastam; meg akarom várni
ez egész könyvet, hogy pontosan lássam, mi az igazán új benne.
Attól tartok, filozófiailag igen kevés. Az a benyomásom, hogy
Sartre politikailag balfelé fejlődött és ennek megfelelően
közeledett a történelmi materializmushoz, azonban a döntő
filozófiai kérdésekben megmarad existencialista álláspont-
ján. Ezért olyan kaotikus gondolatilag az, amit eddig írt.
Végleges ítéletet persze csak akkor mondhatok, ha az egész
könyv megjelent és gondosabban elolvastam. Ennek megfelelően
nemis lehet egyértelmű állásfoglalása hozzám; nagyon kevésbé
valószínű, hogy az én kétfrontellenes álláspontomat igazán
megértse. Ezért nem is bízom a Gallimard közvetítésben, amit
különben Einaudi is megpróbált, de egyelőre semmi hír nincs
róla. ~~Közben~~ A maga levelében ^{emlitett} Sartre levél természetesen szin-
tén nem futott be soha. Közben írt nekem a Seuil nevű francia
kiadó a "Gegenwartsbedeutung"-ot kérve. Írtam Einaudinak
hogy küldje el az anyagot. A maga levelében emlitett hollandi
kiadót illetőleg kissé szkeptikus vagyok. Attól félek ugyanis,
hogy egy ilyen kiadó, aki nem a német nyelvterületen működik,
nem lesz képes a könyvet igazán terjeszteni. Informálódni kel-
lene ezekről, a lehetőségekről. Az egyetlen ember, akit én
Hollandiában ismerek Teun de Vries író. Címe ^{t.i. Vries} meg.
/Egyáltalán egy olasz kiadó meg tudja mondani. X Ötödön erről a
kérdésről felvilágosítást adni. Mert különben inkább várok a
kiadással mintsem hogy tisztán formális megjelenés legyen.
A lengyel Akadémia ki akarta adni németül a Besonderét, de én

MTA FIL. III.
Lukács Arch.

ezekből az okokból nem mentem bele, noha felette kétséges, hogy az Aufbau-ban meg fogja valaha jelenni. Erről jut eszembe: nem tudom, küldöttünk-e magának az Aufbau-tól az összes német műveket? Kérem írja meg, megkapta-e, ha nem, akkor elküldetem Einaudinak, megírva nekik, hogy magának adja át. Ugyanezt csináljuk a magyar dolgokkal. Sajnos a régi művekből csak egy példányom van, úgy hogy ilyet nem küldhetek.

Nagyon érdekesek tervei az én irásaimmal kapcsolatban. Lett valami a kis brosürából? De ami ennél érdekesebb: mi van a filmtanulmányokkal? Irjon erről egyszer részletesebben. Én most befejeztem az első kötet tiz fejezetét és most nézem át a kéziratot. Ha minden jól megy, remélem az év végére a még hátralévő hat fejezet is elkészül. Borvasztó nagy könyv lesz, becslésem szerint kb. 800 gépirott oldal, ha nem több és ez csak az első kötet. Nagyon nyugodtan dolgozom, bár a rólam szóló folyton szaporodó irodalom egyáltalában nem zavar. Legnagyobb részét el se olvasom és amit olvasok, arra se fogok reagálni. Néha olvasunk Jézsi barátunk kritikájáról egy-egy kinti megjegyzést, de azokat olyanok írják, akik a viszonyokat nem ismerik és nem tudják, hogy ez barátunknak immár negyedik állásfoglalása ugyanebben a kérdésben. Ezt csak humorosan lehet nézni. Tehát ne kövesse az én rossz példámot és írjon minél előbb.

Meleg üdvözetet mindkettőjüknek mindkettőnkől

Liebste Donatella, Gyuri hat oben schon István geschrieben, wie unverantwortlich es von uns war, dass wir Euch auf Eure lieben Briefe so lange nicht geantwortet haben. Bitte sei auch du mir nicht böse darüber. ~~XXXX~~ Dabei hat mir Laurettas letztes Bild ausserordentlich gut gefallen, ich hatte es sogar nach Mátraháza mitgenommen, ~~xxx~~ um Euch von dortaus zu schreiben. Das Bildchen ist unglaublich schön mit einem gewissen Anchronismus im Ausdruck. Der untere Teil gehört einem Baby, Augen und Stirne einem denkenden Menschen. Es tut mir weh, daran zu denken, dass wir Euch Jahre oder vielleicht überhaupt nie mehr sehen werden. Ich glaube das letztmal sassen wir bei Piri in der Küche zusammen und verständigten ~~xxx~~ uns ~~sh~~er gut in einem Babelschen Kauderwelsch. Bitte schreibt uns und folgt - zumindest in dieser Sache nicht unserem Beispiel.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Es küsst dich und Lauretta vielmals

Schön!

Deine Eltern grüsse ich vielmals. Hoffentlich ist sind sie und wir besonders deine Mutter nicht mehr böse über uns, das wir István nicht daran verhindert haben dich zu heiraten

Risposta di Lucács

[a Mészáros János]

Budapest, 15 aprile 1958

Lo schema del suo libro mi interessa molto; esso contiene molti problemi nuovi e naturalmente sono certo che nel corso dell'elaborazione altri ancora ne appariranno. A ogni modo trovo che sia un pensiero importante e fecondo quel suo tentativo di separare nettamente la forma dalla tecnica. Il più grande difetto teorico della letteratura filmica, per quanto ne so, è proprio quella mescolanza delle due cose, che per esempio in Balázs porta come conseguenza che egli tratta come problemi della forma e della teoria dei generi soprattutto questioni tecniche. Questo problema naturalmente dovrà essere elaborato teoricamente bene. Le consiglieri, mentre scrive, di trattare questa questione tra le prime, e cioè in polemica concreta con la pratica che persiste oggi.

Per quello che riguarda i singoli punti, non mi dilungherò su quelli con i quali sono essenzialmente d'accordo, e inoltre su quelli in cui si tratta di problemi filmici del tutto specifici, poiché — come lei sa — io sono un pigro frequentatore di sale cinematografiche e conosco ben poco della produzione filmica. Quindi prendo in considerazione i seguenti punti:

3 Palcoscenico e film. Sul palcoscenico l'attore è presente fisicamente, mentre nel film figura solo la sua immagine. Già questo fatto volge la questione in direzione tale che ogni momento del dramma presentato si svolge nel presente, mentre invece l'esser fotografato significa un certo passato. Anche in ciò si presenta la caratteristica del film, che è molto più vicino all'epica che al dramma. Ciò viene espresso anche nella funzione del dialogo. Il dramma è costruito esclusivamente sul dialogo, nel film invece la parte del dialogo non è fondamentale. Ciò naturalmente non significa che in quest'ultimo esso non è importante, poiché anche nel romanzo o nella novella può apparire il dialogo nei punti decisivi, ma con il fatto che qui esso non è portatore esclusivo dell'azione e della rappresentazione dell'uomo, il dialogo significa qualcosa di qualitativamente diverso da ciò che avviene nel dramma. Basta pensare a problemi come la rappresentazione dell'atmosfera drammatica. Un regista moderno, va da sé, immagina per esempio che per Cechov si possa creare l'atmosfera con le quinte, con una particolare illuminazione ecc. Secondo me questo è un errore fondamentale. Il portatore esclusivo della vera atmosfera drammatica è il dialogo. Le cose vanno assai diversamente nel film. Lì, proprio attraverso il fatto che protagonista e ambiente sono omogenei, cioè entrambi non sono realtà diretta ma il suo rispecchiamento (mentre sul palcoscenico l'attore è reale, l'ambiente è già un rispecchiamento elaborato), si crea un medio omogeneo comune in cui l'ambiente è portatore del contenuto almeno quanto lo è l'uomo. Anche questo fatto ha molte analogie nell'epica.

5 Approvo pienamente l'accentuazione sull'uomo totale. Bisogna però aggiungere che in contrasto con la vita, dove l'uomo totale si trova di fronte alla totalità eterogenea della realtà, in ogni arte l'uomo totale si è diretto verso un particolare "medio" omogeneo e sono le specifiche concatenazioni di quest'ultimo a dirigere le sue capacità ricettive. Questo medio omogeneo è proprio uno dei momenti principali della divergenza dei generi e delle singole arti (va da sé che in certi casi lo è anche della loro affinità).

6 Sul tempo presente ho già scritto a proposito del punto terzo. La continua consapevolezza di vedere una fotografia — in contrasto con il teatro — domina il passato sul presente e questo avvicina nuovamente il film all'epica. E' un problema sul quale bisogna molto riflettere, quello della totalità degli oggetti. Ho forti dubbi che lo si possa porre rispetto al film. Secondo la mia opinione, se il film è in parentela con un genere letterario, lo è piuttosto con la novella che con il romanzo, e anche la novella non conosce l'esigenza della totalità degli oggetti. Il fatto che nella novella e nel film venga data molta importanza anche al mondo di oggetti del particolare periodo di vita rappresentato, non significa ancora la totalità degli oggetti. Questa però è una questione che non è ancora stata elaborata dall'estetica e nel caso del film bisognerebbe trovare le leggi estetiche secondo le quali appare in esso il mondo degli oggetti. Questo sarebbe per esempio uno dei principali problemi di teoria dei generi. Nel primo momento si potrebbe credere che il mondo degli oggetti ha nel film una parte ben più grande che nella letteratura corrispondente. Ma se lei pensa a novelle come *Tifone* del Conrad o *Il vecchio e il mare* dello Hemingway, vede allora che ci troviamo qui di fronte a un nuovo problema. Esso deve essere elaborato. A proposito del dialogo ho già scritto nel punto tre. Secondo me c'è una differenza qualitativa tra dialogo drammatico e quello di ogni altro genere.

8 La questione del ritmo. Si riferisce di nuovo alla parentela con l'epica. Nell'epica infatti è possibile cambiare ininterrottamente ritmo entro la stessa scena, per esempio saltare da un momento all'altro con l'aiuto di una frase di transizione. Nel dramma invece è possibile solo il rallentamento e l'accelerazione del tempo fra le scene e anche questo ha un significato soltanto secondario, in coerenza col fatto che ogni scena è dominata dall'essenza presente, mentre nell'epica anche tali salti possono avere un'importanza decisiva. Non parlo di quei racconti moderni nei quali il "taglio" delle scene viene effettuato sotto l'influsso del film, bensì di classici come Tolstoj, che parecchie volte rappresenta dettagliatamente una parte di qualche scena e in seguito riassume un lungo periodo in una riga, per continuare poi un dettagliamento di un ritmo eventualmente ancora diverso. Qui non si tratta semplicemente di un influsso del film sulla letteratura bensì di un parallelismo che giunge in profondità e nel dramma, per ragioni di principio, non può esservi nemmeno traccia di questo fenomeno. In questo stesso punto bisogna separare con la massima decisione casuale e arbitrario. Poiché, come lei sa, il casuale è parte integrante della struttura di ogni novella e quindi sarebbe da esaminare la sua funzione nel film. Qui bisognerebbe analizzare un altro problema interessante: la motivazione a posteriori — che avviene spesso nella letteratura — quando cioè un fatto improvviso che sembra arbitrario si dimostra, nel corso degli ulteriori avvenimenti, necessario.

9 Trattati con molta cautela le serie di incisioni (Hogarth ecc.). In tali serie, per quanto sia arte, ogni foglio costituisce un'unità chiusa, mentre nel film qualsiasi immagine singolare è, per principio, la continuazione di una precedente e la preparazione di una seguente e riceve tutto il suo significato da questa connessione.

14 Il vero buon film è caratterizzato da una certa unità di atmosfera, dalla determinazione artistica di tono della sua interezza: questo corrisponde al cosiddetto suono del racconto. Naturalmente la differenza sta nel fatto che nella letteratura può intervenire direttamente anche l'autore, mentre nel film ciò è impossibile; sotto questo aspetto l'unità di tono è più vicina al palcoscenico. Ma qui farei riferimento a una

cosa sopra menzionata: l'unità di tono del palcoscenico è determinata in essenziale dal dialogo e tutte le altre cose sono soltanto accessorie, mentre nel film ogni protagonista o oggetto costituisce un'unità omogenea da questo punto di vista. Se applichiamo questo metro all'arte cinematografica finora creata, allora — perfino nel caso dei buoni film — ci imbattiamo nel problema del naturalismo. Infatti: o tale unità di atmosfera non esiste affatto, oppure il suo livello è in parentela con certi fenomeni di vita. Per esempio, durante una passeggiata diciamo che questa foresta ha un'atmosfera tale, in certi appartamenti vediamo un'unità di tono tale ecc. L'unità di tono del racconto è su un livello artistico di molto superiore.

Che si possa realizzare questo più alto livello anche nel film, l'ho visto nel caso della pellicola inglese su Toulouse Lautrec (*Moulin Rouge*, così era il film, pure inglese, su *Enrico V*, benché un po' troppo stilizzato, secondo le antiche pitture fiamminghe). Si tratta qui dell'unità organica degli elementi visuali, auditivi e spirituali, unità che può essere realizzata soltanto se questo principio artistico e di genere domina la tecnica e non è quest'ultima — come accade spesso oggi — a dirigere la costruzione artistica. La spiacevolezza dei colori del film cromatico nella maggior parte dei casi non è soltanto una questione tecnica, ma piuttosto non appare nemmeno come problema l'unità di tono quale principio conducente. Benché sia chiaro che qualsiasi colorazione dovrebbe servire questa unità di tono. Lo stesso vale anche per la rappresentazione della voce umana, benché, penso, in questo campo si tratta anche dei difetti della tecnica. Proprio quest'ultima esigenza dimostra che la questione non è determinata da poli del naturalismo e qualche decoratività pittorica: armonizzare il tono della voce umana con quello della visualità e del contenuto ideale.

Queste sarebbero le mie osservazioni alla sfuggita sul suo piano. Se la cosa prosegue, mi scriva nuovamente e io reagirò secondo le mie possibilità...

György Lukács

144628-1149/30

1958 május 21.

Kedves Mészáros elvtárs, megkaptam május 7-iki levelét és most sorra veszem az összes felmerült kérdéseket. Moutontól most futott egy levél, de rám a teljes informátlanság benyomását teszi; azt írja t.i., hogy hallása szerint költőim megjelent a modern regényről és annak francia, angol és német kiadására kér opciót. Lehet, hogy a polgári realizmusra gondol, ennél azonban a német és francia kiadás már fixirozva van, mi pedig eredetileg éppen a Különös német kiadására gondoltunk. Nem tudom ilyen körülmények között sok kilátással kecsegtet-e a tárgyalás. Seuil-ékkel megegyeztünk. Az Esztétikával nyugodtan várhatunk, amíg készen lesz és amíg látnivaló, hogy Gallimardnak van-e kezeve tőlem egy második kötetet kiadni.

Orülök, hogy a könyveket megkapta. Balzacból nekem van példányom és így a magyar könyvekkel együtt elküldhetem Binaudéhoz. Ez hamarosan el lesz intézve.

Ami a születésnapjához közzel, az nagyon komolyan kellene beszélni róla. 55-ben a dolog nagyon egyszerű volt, most annál komplikáltabb. El tudom képzelni, hogy van egy csoportja az embereknek, akik amely a mostani körülmények között szívesen megcsinálná ezt az ünneplést. De ezt éppen ma nagyon meg kell gondolni. Én nekem semmi kifogásom sincs az ellen, ha Goldmann ebben a dologban részt vesz. Ellenben nagyon nem szeretném, ha ő és hasonló beállításúak tennék ki a rendezvény gerincét. Természetesen jól tudom, hogy ma nagyon nehéz olyan marxistákat találni, akik vállalják ezt és akiket én is vállalhatok. Természetesen vannak ilyenek. Teszem mindjárt a magaközeliében Cases, akivel jó volna ha megbeszálné az egész

tervet, Franciaországban Bottigelli és Lefebvre
Angliában Roy Pascal, Ausztriában Ernst Fischer
Lengyelországban Roman Karst, stb /A lista
persze bizonyára nem teljes./ és sok ember
mai állásfoglalását nem ismerem./ De csak
valami ilyenfajta centrum körül volna szabad
a vállalatot megindítani.

Örülök, ha tényleg megindított valamit Angli-
ában. Én az eddigi tapasztalatok után nagy
kétkedéssel nézek a dolgok elébe, noha a
dolog maga persze fontos volna már csak In-
diát tekintetbe véve, ahová csak angol nyel-
vén át juthat el az irás.

Ami a Feltrinelli-féle folyóiratot illeti,
az Esztétikából nem lehet adni semmit. Lego-
kosabb volna tényleg a Történelmi regényből
egy részletet közzélni. Ennek kiadási joga
Einaudinál van, de biztosan neki nem lesz ki-
fogása egy előzetes közlés ellen.

Ha a filmkérdésben új megfontolásain vannak,
írjon róla és szívesen megteszem megjegyzé-
seimet.

Feleségét, kislányát és magát sokszor
üdvözlöm

Meine liebe ganze Familie Mészáros, ich
möchte Euch einmal einen aufrichtigen Brief
schreiben, aber ich leide, besonders in dieser
Hitze an einer Faultierkrankheit. Charakteris-
tisch für meine Gedankenlosigkeit, dass ich Euch
Euch ausgezrechnet deutsch schreibe, was
am wenigsten eine uns allgemeine Sprache ist.
Ich küsse Dich Fonatella und Lauretta viel-
mals, István grüsse ich herzlichst.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

UML 28-199/33

Budapest, ~~1958~~ 1958. július 22.

Kedves Mészáros elvtárs, nagyon elkésve felelek
jun. 10-iki levelére. Az ok az, hogy egész nap
diktálással és a diktált szöveg átnézésével
vagyok elfoglalva. Azt remélem, hogy e hó végéig
, mielőtt szabadságra megyünk, lediktálom az
első tíz fejezetet. /Kb. 800 oldal./ A 11. feje-
zet - a Pavlov-problémáról szóló k - is majánem
készen van és ezt szeptemberben le lehet diktál-
ni. Akkor még 5 fejezet van hátra - remélem ta-
vaszra vagy nyárra készen lesz. Meg fogja ér-
teni, hogy ebben a kampányban nehéz volt levelet
írni.

Leveléből örömmel veszem, hogy a filmtanulmányok
előre haladnak. Az természetesen csak jó, ha
egyes tanulmányok folyóiratban megjelennek, ez
egyrészt bizonyos kényszert jelent az egyes pro-
blémák lezárására, másrészt forgalomba hozza
a maga nevét szakértői körökben. Amellett az a
véleményem, hogy egy ilyen témájú könyvről, mely
hozzá még ott a maga első könyvének számít, nem
id értana, ha annak bizonyos fokig eszé-jellege
volna. Ugy értem, hogy irodalmilag az egyes feje-
zetek esszészerű zártaságot kapnának és rendsze-
res összefüggésük irodalmilag kiessé el lenne
rejtve. De erről valószínű még korai beszélni.
Ami az én levelemnek közlését illeti: nincs
kifogásom ellene, feltéve, hogy a folyóirat szer-
kesztője jegyzetben megjelöli, hogy levélről
és nem tanulmányról van szó.

Az angol kérdésekben jól mulattam Miklós bará-
tunk viselkedésén. Bizonyos tulajdonságok úgy
látzik a világtörténet hatása alatt sem változ-
tak meg. Hogy az angol dolgok szememre lassan
fejlődnek, ajánlatos. Én legóképpen ezért saj-

xxxxx

MTA FIL. II
Lukács Arch.

nálom, mert bizonyos keleti országokba, főleg Indiába csak angol nyelven juthatnak el a dolgok. Azt tudom, hogy egyetlen angolul megjelent könyvnek ott elég szép hatása volt, de sajnos a folytatáshoz az kellene, hogy más dolgok is megjelenjenek angolul.

Ami az emlékkönyvet illeti, beszéljék meg Casessel a dolgokat. En mindenestre azt szeretném, ha a fiatalok dolgokról, és főleg "Geschichte und Klassenbewusstsein"-ről igazi marxista írma. Talán meg lehetne írni Ernst Fischert erre nyerni. Természetesen nincs kifogásom az ellen, hogy Goldmann, illetve Goldmann típusú írók is írjanak, de szükséges, hogy a döntő kérdésekről marxistáktól kapjanak cikket. Ez pedig nem könnyű kérdés. Ca-estől eltekintve van persze egy pár francia, néhány angol /Roy Pascal, esetleg Lindsay, aki nemrég egy amerikai lapba igen értelmes cikket írt, esetleg a holland Teun de Vries, a svájci Farner, a lengyel Roam Karst. En ennél többet nem tudok. Maguk talán jobban ismernek a XIX-XIX század viszonyokat.

Augusztus 5-én szabadságra megyünk, 5-25-ig Mátraháza, Akadémiai utuló, 26--szept.1-ig Balatonalmádi, Akadémiai utuló.

Meleg üdvözlettel mindnyájuknak mindkéttenktől

En ma nem írok ást. minthogy nagyon örültem az utóbbi képeknek, különösen a maguk fias Laurettájuknak. Agi is egészen el volt ragadtatva tőle. Donatelláról csak annyit jegyzett meg "úgy látszik még jobban lefogott". En nem találok, hogy sziluettje nagyon élesen elválik a háttértől és így még jobban nyilvánul meg karcsúsága. Ezek, amiket itt írtam, természetesen így ahogy megírtam őszintén foglalkoztatnak, de hogy mégis mellébeszélék, azt úgy is tudja.

Sokszor üdvözlöm és Donatellát, Laurettát csókolom.

Milyen a viszony most Miroslákkal? Meg tudta nyerni anyósát?

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

MIA FIL.
Lukács Arch.

444628-1199/34

Budapest, 1962, január 30.

Kedves Mészáros!

Örömmel vettem tudomásul levelében kifejezett ragaszkodását, annyival is inkább, mert hiszen ez lényegében a marxizmus ügyének szól, amelynek én csupán közvetítője vagyok. Azt hiszem, Maga is érzi, hogy az igazi marxista módszer kidolgozása és mai viszonyokra való konkrét alkalmazása a mostani kultúra döntő kérdése. Egész világosan látható a különböző modern irányok csődje, akár filozófiai, akár művészi irányzatokról van szó. Az élet szükségszerű értelmetlensége a kapitalizmus körülményei között hozza létre ezt a zsákutcát. A sztálini időben megmerevedett marxizmus nem képes semmiféle kivezető utat mutatni, elmegy az emberek füle mellett. Pedig mindenhol érezhető a kivánság új világnézeti orientáció iránt. A marxista módszer képviselőire így ma világtörténeti felelősség hárul. Egyrészt kötelességük megszabadítani a marxizmust azoktól az eltorzulásoktól, amelyeket a sztálini korszak évtizedei előidéztek. /Rendkívül biztató jel, hogy a XXII. kongresszuson Iljitsov világosan beszélt az ökonomia, filozófia és történelem évtizedes stagnálásáról./ Ámde nem ilyen egyszerű kérdés a helyes marxista módszert megtalálni és a mai eseményekre konkrétan alkalmazni. Hiszen, hogy csak a fent említett kérdést említsen, a kapitalista élet értelmetlensége ma egészen más formák között nyilvánul meg, mint Marx vagy akár Lenin életében. Aki nem szabadítja meg a marxizmust az évtizedekben létrejött eltorzulásoktól, képtelen az új jelenségeket megérteni; az viszont, aki az új jelenségek elemzésében nem ragaszkodik a marxista módszerhez, igen könnyen rabjává lehet felületes és lapos divatoknak, ami az utóbbi években nem egy okos és jóhiszemű emberfel megtörtént. Ezért kell - bár ez gyakorlatilag csak áldozatok árán lehet keresztülvinni - megalkuvás nélkül harcolni mind a szektáns dogmatizmus mind a polgári ideológiába lecsuszó revizionizmus ellen.

Ennek mindenütt meg vannak a maga elméleti és életbevágó nehézségei. A Maga számára ezek egészen mások, mint az ittélők számára. De a nehézség nem jelent felmentést a kötelezettség alól. Ez különösen vonatkozik a kintélők részére az ott létező polgári, revizionista és renegát irányzatokhoz való viszonyra. Ezért volt, hogy amikor

megtudtam, hogy Maga funkciót vállalt az ottani írószövetségben, kénytelen voltam minden kapcsolatot megszakítani Magával. Remélem, azóta Maga is belátta, hogy azokkal az emberekkel lehetetlen együtt dolgozni, még csak kifelé is közösséget vállalni. Egészen mindegy, hogy polgári demokratákról van szó, akik most imperialista szolgálatba léptek, vagy a kommunizmus renegátjairól, akik úgy viselkednek, mint a Dosztojevski "megtért forradalmárai". Valamennyien, akár akarják, akár nem, elállják a jövőbe vezető utat, ellenségei az egyedül lehetséges fejlődésnek. Illuzió azt hinni, mintha ezeknél taktikával vagy rábeszéléssel valamit is elérhetne ézni. Már pénzforrásaik is lehetetlenné tesznek egy lényegbevágó változást. Ezért annak, hogy mi kapcsolatban maradjunk, előfeltétele a Maga teljes szakítása ezekkel az irányzatokkal.

Meg vagyok róla győződve, hogy Maga csakugyan komolyan keresi az utat a marxista módszer megtisztításához és mai problémákra való alkalmazásához. Sajnos, mint tudja, nem tudok olaszul és így nem vagyok képes dolgoztatni komolyan elolvasni. De remélem, előbb-utóbb megjelenik Magától valami, olyan nyelven, amelyet én is olvasni tudok. Akkor megirom Magának véleményemet írásáról. Nagy örömmre szolgálna, ha látnám, hogy Maga most is a helyes utat keresi és azon bizonyos eredményeket elér. Hogy ezt jobbról is balról is támadják, az csak természetes; ezt a sorsot vállalni kell mindenkinek, aki a helyes utat keresi.

Amit az angol ideológia változásáról írt, nagyon érdekelt engem és azt hiszem, hogy sok tekintetben igaza van. A történelmi regény még nem jelent meg, de kiadom azt írja, hogy rövidesen kijön; utána a polgári realizmusról írott kis könyv fog megjelenni. A Hegellel foglalkozó professzor kollégájának adja át üdvözlöttemet és köszönetemet érdeklődéséért.

Gertruddal együtt üdvözljük Magát és Donatellát.

MTA Fil.
Lukács Arc

Budapest, 1962 március 9.

L44C 28-1199/47

Kedves Mészáros!

Örömmel vettem ki leveléből, hogy a főkérdésben, abban, hogy bizonyos körökkel teljesen szakítani kell, egyetértünk.

Érdeklődéssel olvastam, hogy összebarátkozott Hauserral. Én az első világháború előtt és alatt közeli kapcsolatban álltam hozzá, a forradalom után elvesztettem szem elől és csak az utolsó években ismerkedtem meg mostani produkcióival. Ami a nála lévő kéziratokat illeti, azok annak az Esztétikának részei, melyet 1912 és 13 között akartam megírni; persze sikertelenül. A kéziratok nincsenek meg nekem. Egy pár töredéket annak idején megkaptam Lesznay Annától és ezeket eltettem, bár feltett szándékom, hogy soha nem adom ki őket. Ebbe az archívumba szeretném tenni a Hausernál volt kéziratokat. Mivel azonban ezek egyedül létező példányok, nem tanácsos őket mai viszonyok között póstára adni. Talán akad valaki egyszer, aki elhozza őket.

A dolog semmiképpen sem sürgős. Popper Leo tanulmánya bizonyára a Kraus-féle Fackel-ból való, így bizonyára nem kézirat. Ezesetben szeretném, ha póstán elküldené nekem, mert nekem nincs belőle példányom és szeretném újból elolvasni. /E még régibb időből való, mert Popper Leo 1911-ben halt meg./

Nagyon érdekel, amit a filozófiai kérdésekről ír. Én egy ilyen munkát rendkívül hasznosnak tartanék. Mert a polgári filozófia kritikája a legtöbb marxista által nem veszi figyelembe azokat az óriási változásokat, amelyek a polgári filozófiában az utolsó évtizedekben végbementek és úgy kritizálja őket, mintha még mindig a machizmusról vagy az ujkantianizmusról lenne szó.

Ezekben, mint azt Lenin tökéletesen kifejtette, a probléma a valóság ismeretelméleti jellegének meghamisítása. Lenin maga is kiemeli, hogy Mach, amikor mint fizikus dolgozik, azt materialista módon csinálja ismeretelmélete ellenére. A neopozitivizmusra viszont az a jellemző, hogy a valóság meghamisítása behatol magukba a tudományokba is és így a tisztán ismeretelméleti jellegű polémia nem érinti az eltévelyedések lényegét.

Jellemző, hogy Mach maga nagyon szkeptikusan viszonylott Einstein fellépéséhez. /A kérdés egy részét persze Lenin profetikusan előrelátta, amikor arról beszélt, hogy a matematika túlzott alkalmazása alapja lehet egy fizikai idealizmusnak. Ezzel a mai természettudományok telítve vannak. Mindebből már ezen a területen is kritikailag az következik, hogy a valóság problémát egész egyenesen, határozottan, az elvont ismeretelméleti megállapításokon túl kell felvetni. Ezt például egy olyan értelmes polgári filozófus, mint N. Hartmann világosan felismerte. Ha még nem olvasta volna fel, olvassa el az ő "Naturphilosophie" c. művét, amelynek különösen a térről és időről szóló fejtegetései rendkívül érdekesek és tanulságosak.

Az új kérdésfeltevések szükségessége persze jóval tulmegy a neopozitivizmus bírálatán. Maga is említi levelében az egzisztencializmust. Ezt azonban filozófiailag nem lehet komolyan bírálni, ha nem megyünk vissza forrásaira, nevezetesen a Husserl-féle fenomenológiára és a belőle kinőtt ontológiára. Itt már ezek az irányzatok is - ellentétben a neopozitivizmussal, mely a valóság

létezését vagy legalábbis megismerhetőségét tagadja - kifejezetten valóságmegismerésre törekszenek. Ebben az a csábító, amely csábításnak gyöngébb felkészültségű marxisták is áldozatul esnek, hogy szemben a pozitivizmus és a kantianizmus pusztán formalizmusával tartalmi megismerésekre törekszenek. Ezek azonban teljesen ingoványos talajra épültek. A fenomenológiai kérdésfeltevés ugyanis azért, hogy a Husserl programja szerint "zárójelbe teszi" a valóságot, képtelen a filozófiailag döntő problémákat komolyan megragadni. Én itt csak két ilyen ~~kérdés~~ kérdésre hívom fel a figyelmét: az egyik az, hogy a fenomenológiai módszer alapján elvileg lehetetlen szubjektivitást és objektivitást egymástól elválasztani és így azt, amit teszem Heidegger vagy Sartre mint objektív valóságot vélnek ontológiailag megtalálni, mindig zagyva keveréke szubjektív és objektív elemeknek. A másik kérdés a jelenlét és lényeg kérdése. Ezeket csak a valóságban magában lehet egymástól igazán megkülönböztetni és valóságos dialektikájukat felismerni. A kérdések természetesen van ismeretelméleti oldala is, de itt helyes megoldást csak akkor találunk, ha a valóságból megyünk a megismerés felé és nem fordítva.

Ezt a pár szempontot szerettem volna filozófiai programjához hozzáfűzni. Amennyiben munka közben új problémáik vetődnek fel, írjon nekem és én a lehetőséghez képest hamarosan felelni is fogok.

Gertruddal együtt köszönjük születésnapj üdvözlését és mind a ketten üdvözljük Magát is, Donatellát is és a gyerekeket.

MTA FIL. III.

Lukács Arch.

Budapest, 1962 május 10.

L44628-1199/43

Kedves Mészáros!

Köszönettel vettem április 24.-én kelt levelét és nagy érdeklődéssel olvastam. Azokat a ~~tanácsok~~ tanácsok, amelyeket Martin Eve-nek adott, nagyjából helyesek. Én a magam részéről persze a Hegel-könyv helyett, amely inkább csak szakkörökben ~~hat~~ lehet, jobbnak tartanám ~~xxx~~ "Az ész trónfosztása"-t mint első filozófiai könyvet angol nyelven. Lehet, hogy túl optimista vagyok, de azt remélem, hogy ez hasonló visszhangot válthatna ki, mint most a történelmi regény. A realizus problémáit illetően teljesen egyetérték Magával. Nagyon érdekes, amit a Lewis-Snow vitáról ír. Szeretnék ennek szövegével megismerkedni, feltéve, hogy ~~nyom~~ nem annyira mai angol irodalomhoz tapad, hogy annak ismerete nélkül nem lehet megérteni. Ha ez nincs úgy, a következőre kérném: írja meg Martin Eve-nek e vita pontos megjelenési helyét; ő már nem egy angol könyvet szerzett be nekem és bizonyára megszerzi ezt is, ha nem túlságosan nehezen hozzáférhető.

Ami levelének lényeges elméleti kérdéseit illeti, azt hiszem, hogy az etikai problémákat a helyes irányban keresi és ismeri fel. Az én véleményem szerint - ellentétben a ma uralkodó divatáramlatokkal - a praxis kérdését nem lehet elég szoros összefüggésbe hozni a valóság problémáival, vagyis az ontológiával. Minden cselekvés, akár tudja a cselekvő, akár nem, egy bizonyos valóságanyagot és valóságstruktúrát tétel és e kettő kölcsönhatásából ered azután a konkrét praxis tartalma és formája. Ez az egzisztencialista etikában az első rápillantásra nyilvánvaló. Mert hiszen az egzisztencializmusnak Semmije szintén ontológiai állítás, amelynek visszahatását az egzisztencialisták nem képesek kellő módon elemezni. Ami pedig a neopozitivismust illeti, ebben is kiindulási pont a praxis és a praxissal összefüggő ontológiai tételzés. De míg az egzisztencialisták általában véve egy gyökerét vesztett értelmiséget képviselnek, addig a neopozitivismus igazi talaja a kizárólag technológiailag orientált értelmiség. Ezért hiszi sok neopozitivistát, hogy kitérhet az ontológiai kérdésfeltevés elől, holott csak nem veszi észre, hogy praxisában abszolutizálja a számára technológiailag szükségeset és hasznosat, és elhanyagol minden létezőt, amelyről azt hiszi, hogy ezzel az ő praxisával nem áll összefüggésben. A valóság persze nem sokat törődik az ilyen szubjektivisták előítéleteivel. Világosan látható ez a szemantikán, ahol legtöbbször teljesen elhanyagolják, hogy a nyelv az emberek mindennapi társadalmi életének szükségszerű médiuma és ezért olyan követeléseket állítanak fel egyértelműség /definiáltság/ irányában, amelyeknek a nyelv igazi lényegéhez semmi közük. Nyelv és gondolkodás viszonya ilyen módon teljesen el van torzítva. A helyfeállítás csak egy kritikai ontológiai kérdésfeltevés segítségével lehet létrehozni, amennyiben az igazi objektív valóságot, ez esetben a társadalmi valóságot állítjuk szembe a szemantikusok által hamisan tételzett valósággal. Ezt természetesen minden egyes kérdésben külön és konkrét analízissel lehet csak megvalósítani. E megvalósításnak előfeltétele az is, hogy a praxis széles értelemben fogjuk fel és elemezzük.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

./.

M

Mert hiszen az etikai praxis csak igen kis része az emberek egész életre kiterjedő praxisának. Az idealista filozófiák nagy hibája, hogy szinte kizárólag csak etikai szempontból nézik az emberi praxist. Ennek a hamis módszernek szeretnék véget vetni etikai könyvemben. Ezért is egyelőre így tervezem meg a címét: "Die Stelle der Ethik im System der menschlichen Aktivitaten". Sajnos még mindig csak az előkészületeknél tartok. Hogy mikor kerül sor a megírásra és hogy azk mikor fejeződik be, ma még beláthatatlan. Éppen úgy mint az is, hogy mikor jelenik meg. Esztétikámról remélem, hogy a jövő évben, de sajnos minden ország kiadónál hosszú késésekkel kell számolni.

Nagyon köszönöm, hogy a Popper Leo cikket elküldte nekem. Nagy örööm volt abban, hogy újra elolvashassam.

Gertruddal együtt sokszor üdvözljük Magát, Donatellát és a gyerekeket.

MTA FIL. INT.
Lukács Archí

Budapest, 1962 július 23.

UUC 28 - 1999/45

Kedves Mészáros!

Köszönöm június 12.-i érdekes levelét, valamint a küldött könyveket. Ezekről még nem írhatok, mert csak nyári szabadságom alkalmából érek rá elolvasni őket. Snow-tól már olvastam egy regényt, de az igen kevésbé érdekelt. Ami általában a könyvküldeményeket illeti, nem szeretném, ha költségekbe verné magát. Ezeket a könyveket is számítassa fel a Merlin Press-nél. Ami Wittkensteint illeti, van valami abban, amit mond. Csak kérdés, hogy abban az időben, amikor ez esedékes lesz, ráérek-e az újabb munkákat átolvasni. Tudomásom szerint ezeket itt meg lehet kapni a könyvtárakban, ha nem így volna, esetleg meghozatnám őket.

Ami a levelében felvetett filozófiai problémákat illeti, sok tekintetben helyes irányban keresi a megoldást. Én csak a következő megjegyzésekkel szeretném némileg konkretizálni a problémát. Ha mi most nagyon hangsúlyozzuk a történetfilozófiai kérdésfeltevéseket, akkor ennek oka az egész tudományos világkép átalakulásában van, amelyből azonban a polgári tudomány, ha ontológiai kérdéstről van szó, nem szokta levonni a következtetéseket. Arra gondolok, amit már Engels világosan kifejezett, hogy a mai tudomány szerint a nyugalom csak határeset a mozgásnak. A régi ontológiában, igen kevés kivétellel /Herakleitos/ teljesen megfordítva áll a dolog. A nyugalom, a statikus állapot jelenti az ontológiailag magasabbrendűt, az igazán létezőt, az örökkévalót. Én azt hiszem, hogy ezzel az ontológiával teljesen szakítani kell, ha nem akarjuk a filozófiát leválasztani a tudomány fejlődéséről. Sőt éppen ellenkezőleg, a filozófia feladata, hogy a tudományos világkép eredményeiből az igazi ontológiai következtetéseket levonja. Ez természetesen nem jelenti - a kérdésre magára később térek rá - hogy a mozgás ontológiai prioritása és ezzel a történelmi szempont általánossága /amit már Marx a német ideológiában megfogalmazott/ bármiféle relativizmushoz vezetne. Ellenkezőleg. A mai relativizmus egyik oka abban van, hogy a régi "örökkévalóság" fogalma összeomlott és az emberek kritika és dialektika nélkül átesapódtak az ellenkező végletbe. Ez természetesen csak egyik oka a relativizmusnak sok más között. Most már ha egész általánosan elismerjük a mozgás ontológiai prioritását, akkor ez fokozatosan érvényes ott, ahol az élet valósággá válik. Minden élet reprodukció és ezért - egész általános értelemben - történelmi folyamat. A társadalmi összefüggéseknél még magasabb színvonalon érvényes az a helyzet, hogy a lét tulajdonképpen egyenlő a reprodukcióval. Innen ered azután a történelem filozófia fontos szerepe.

Nagyon helyeslem, hogy olyan élesen szembefordul mind a neopozitivizmussal, mind az egzisztencializmussal. Abban is igaz van, ha ebben a harcban jelentékeny szerepet tulajdonít a koherencia kategóriájának. Én csak azt hiszem, hogy itt is bele kell kapcsolni azokat a kérdéseket, amelyeket az előbb érintettem. És ebben az esetben a döntő kategória a kontinuitás lesz, amelynek a koherencia csak alosaja. Természetesen a kontinuitás

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

./.

... 25 dialektikusan kell felfogni. Hogy hegeli módon fejezzem ki magamat: a kontinuitás a kontinuitás és a diszkontinuitás egy-sége. Enélkül persze visszaesnénk egy lapos evolúcióelmélet-be. Ha ellenben ezt a kategóriát következetes dialektikával alkalmazzuk, akkor meg tudjuk oldani mindazokat a problémá-kat, amelyeknek megoldatlansága erőt ad a relativizmusnak. Az amit pl. "örökérvényűnek" szoktak mondani, nem más, mint egy olyan összefüggés, amely ha egyszer a dialektikus fejlő-dés révén létrejött, a fejlődés folyamán szakadatlanul repro-dukálódik és véglegesen többé nem küszöbölhető ki a reproduk-ció folyamatból. Ez természetesen nem zár ki nagy diszkonti-nuitásokat sem. Pl. az érték már az árucserében létrejön és megmaradásának nem mond ellent, hogy árucserés korszakokat idő-legesen felválthatnak olyanok, amelyekben a naturalgazdaság az uralkodó. A fejlődés kétségkívül egy bizonyos ponton mindig újra reprodukálta a csereértéket. És így van ez a legszubi-lisebb esztétikai, etikai, stb. problémáknál. Gondoljon pl. a hatástörténetre, teszem Homerosz vagy Shakespeare esetében. Az esztétikai kontinuitás ugyyszólván sohasem valósult meg disz-kontinuitás nélkül.

De most már be kell fejeznem ezeket a megjegyzéseket. Augusztus elején szabadságra megyünk és szeptember elejéig nem leszünk Pesten. /Két Hétig Mátraházán, utána Almádiban leszünk, mind a két esetben akadémiai üdülőben./

Gertruddal együtt üdvözöljük Magát, Donatellát és a gyerekeket.

Meleg üdvözlettel

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Budapest, 1962 október 22.

1962/10/22-1991/57
Kedves Mészáros!

Köszönöm október 6.-i levelét. Nagy sajnálattal vettük, Gert-
rud és én, tudomásul, hogy a harmadik gyerek megérkezése milyen
nehézségekkel és veszedelmekkel járt. Nőde - ha vége jó, minden
jó. Mind a ketten melegen üdvözljük ez alkalomból is Magát és
Donatellát és minden jót kívánunk Maguknak.

Az agondolata, hogy Angliában előadásokat tartsak, csábító vol-
na, de keresztülvihetetlen. A jelenpillanatban nagyon el vagyok
foglalva az Etika előkészítésével, a jegyzetek rendezésével, a
tervezet megcsinálásával. Ebben a munkában nem egyszer félbe-
szakítanak az Esztétika korrekturái, mely remélhetőleg a jövő
év folyamán német nyelven megjelenik. A magyar fordítást Eörsi
csinálja. Ilyen körülmények között érthetőnek fogja találni,
hogy a jelen pillanatban semmiféle megszakításra nem gondolha-
tok. Most különben is, ha munkám valamely utazást megengedne,
mégis elsősorban Olaszországba utaznék, hogy néhány középosztás
várost és főképpen a nápolyi és nápolykörnyéki antik régiségeket
/Baestum, stb./ tanulmányozzam.

Ami a filozófiai kérdést illeti, természetesen igaza van, ha
az összetartozóságnak nagy jelentőséget tulajdonít. Levélben
ezeket a kérdéseket igen nehéz jelentőségükhöz mértén kifejte-
ni. Csak arra akartam és akarom most is figyelmét felhívni, hogy
minden a szubsztancialitással összefüggő kategóriánál a jelen
pillanatban két filozófiai veszély áll fenn. Az egyik, amely-
nek a mai egész polgári filozófia áldozatul esik, a szubsztancia
fogalom teljes kiküszöbölése, ami végső fokon szubjektivitás,
neopozitivizmus, stb. irányba tolja el a gondolkodást. A másik
veszedelem az, hogy nem vesszük ontológiailag kellő módon figye-
lembe azt a ténnyt, hogy ellentétben a görög filozófiával ma
nem a nyugalmi állapotot tekintjük elsődlegesnek, hanem a moz-
gást és a nyugalomban csak a mozgás egy határesetét látjuk.
Márpedig a régi szubsztancia fogalom, még az ujkori is /lásd
pl. Spinozát és Kantot/ telítve van a változatlanság prioritásának

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

./.

elemeivel. Ha ezt nem nézzük kritikus szemmel, olyan ontológiához jutunk, amely ellentétben áll a valóságról szükségképpen alkotott tudományos elgondolásainkkal. Ebből a dilemmából az egyedüli kivezető út a szubsztancialitás kategóriájának dinamikus felfogása. Erre céloztam múlt levelemben, amikor a dialektikusan felfogott kontinuitás elvére figyelmeztettem. /A dialektika itt elsősorban azt jelenti, hogy a kontinuitást, mint a kontinuitás és diszkontinuitás ellentmondásos egységét fogjuk fel./ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a koherencia elve mellékes lenne. De ezt is dinamikusan és dialektikusan kell felfogni. Sajnos nem érek rá ennek részleteibe belemenni, csak figyelmeztetem arra, hogy pl. Hegel a logika első kötetében pedzsi ezt a kérdést, amikor a Fürsichsein elemzésénél felveti az attrakció és repulzió kérdését. Ezeknek dialektikája természetesen ut lehet a koherenzió ~~di~~ dialektikus felfogásához. Mondanom sem kell, hogy Hegel fejtegetései itt is mint mindenütt nagyon fontosak és sok impulzust adnak, de kritikai óvatossággal kell kezelni őket, mert Hegel é épen a Logikában - mindig összekeveri az ontológiai, logikai és ismeretelméleti kérdéseket.

Meleg üdvözlettel és jókívánságokkal az egész családnak, Gertrud részéről is

Lukács Arch.

Lukács Arch.

1963 január 9.

L4429-199/59

Kedves Mészáros!

Köszönöm kedves levelét és az összes küldeményeket. Édesanyja elhozta nekem a kéziratokat. Noha nem érek rá ezeket a régi dolgokat újból elolvasni, mégis kellemes, hogy legalább megvannak. Alkalomadtán megkérem majd Ágit, nézze át valamelyik kéziratot, hogy mai szempontból milyen benyomást kelt. A naptár igazán nagyon szép; Gertrud mindjárt fel is akasztotta szobájában. A gyerekek fényképei szintén tetszettek mindnyájunknak. Remélhetőleg Donatella most már túl van minden nehézségen. Gertrud sajnos két hónapig influenzás volt és még mindig nem tud végezni vele. Most megpróbáljuk levegőváltozással rendbehozni.

Ami az elméleti kérdéseket illeti, fővonalban egyetérttek Magával, különösen a neopozitívizmus bírálataiban, amely kétségek nélkül éppen Angliában nagyon fontos kérdés. Csak két dologra kell itt nagyon vigyázni. Az egyik, amiről már más összefüggésben írtam, hogy nagyon élesen el kell különíteni az ontológiai megállapításokat az ismeretelméletiektől. Ez a mi számunkra valóság és vissztükrözés összetartozásának és egyben különbségének kérdése. Ha tehát azt mondjuk, hogy a tudományok tulajdonképpen mediáció-típusok, akkor ez ismeretelméletileg és módszertanilag helyes. Ontológiailag azonban ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy csak egy valóság van és abban minden mindennel összefügg. Természetesen itt adódik azután a minden mindennel való összefüggésnek dialektikus értelmezése. Mert természetesen, ahogy Maga helyesen érzi, vannak ténycsoportok, amelyek egy bizonyos összefüggés számára objektíve is teljesen közömbösek. Itt azonban szintén vigyázni kell, mert a tudomány fejlődése éppen azt mutatja, hogy igen gyakran közömbösek a látszó mozzanatok mégis fontosaknak bizonyultak. Itt is tehát érvényes a lenini megközelítés elve, ami természetesen szintén ismeretelméleti és módszertani kategória, és ezért szakadatlan fejlődésnek van alávetve. Azok az összefüggések azonban, amelyek ilyenkor kiderülnek - legalábbis a természetet illetően - mindig léteztek, csak a tudomány nem volt képes megragadni őket. Némileg másképp áll ez a társadalmat illetően, ahol a fejlődés objektív ontológiai értelemben is új kategóriákat hozhat létre, vagy legalábbis egy olyan kategóriát, amely hosszú ideig csak elvont Ansich formájában létezett, idővel aktív Füruns kategóriává válhat. Így például az emberiség fogalma, éppen a világpiac kifejlődése következtében.

A másik kérdés, amire vigyáznunk kell, az a kategória-rendszer többdimenzióúsága. Már a heidelbergi időkben azzal bántam meg az ottani filozófusokat, hogy azt mondtam: Rickert rendszerének az az implicit axiómája, hogy a papirosnak két dimenziója van. Ez áll természetesen a neopozitívista rendszerekre is. Ez onnan jut

MTA FIL.
Lukács Arc

./.

eszembe, amit levelében a meteorológiáról ír. Itt t.i. az általános, különös és egyes esetéről van szó. Ezek szerintem objektív ontológiai kategóriák, de a különböző tudományok elméleti és gyakorlati célkitűzései következtében az érdeklődés különböző mozzanatokra irányul. Most már számos eset van, amikor bizonyos általános összefüggéseket minden további nélkül meg tudunk állapítani, mielőtt azonban arról van szó, hogy az egyest megismerjük, egészen új problémák merülnek fel. Így a meteorológiában, ahol pl. lehetséges vagy legalábbis elképzelhető, hogy az archeológia megállapítja a jégkorszak általános temperaturáját, míg belátható időnkig elképzelhetetlen, hogy tudományos pontossággal megmondjuk, hogy holnap milyen idő lesz. Ez a helyzet pl. biológia, társadalomtudomány és orvostudomány összefüggésében. Az orvostudományban elképzelhetetlen, hogy a diagnózis pontos dedukcióval levezessük a biológia általános törvényeiből; mert itt az egyesről van szó, arról, hogy a konkrét Molnár Pál meggyógyul-e vagy nem. A társadalomtudomány így itt a különös szerepét tölti be, amennyiben osztályszempontból differenciálja, hogy valamely betegség milyen osztályviszonyok között fejlődik ki leginkább /a freudizmus egyik legnagyobb hibája, hogy Freud sohasem értette meg megfigyeléseinek történelmileg és társadalmilag korlátozott - különös - jellegét./ Az általános, különös és egyes összefüggése azonban érvényes minden más kategóriai összefüggésre, ugyanakkor azonban nem vezethető le belőlük. Itt is gondosan meg kell különböztetni az ontológiai szempontokat az ismeretelméleti és módszertani szempontoktól. Ezért hiszem, hogy a különösségről írt kis könyvem nemcsak az esztétika számára fontos.

De most mégis végezni kell. Gertruddal együtt melegen üdvözljük Magát, Donatellát és a gyerekeket.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Budapest, 1963 március 6.

Kedves Mészáros!

LAM 28-1144/57

Köszönettel vettem február 27-i levelét. Sajnos Gertrudnál a téli üdülés nem használt semmit. Miután hónapokon át csak vírusos influenzáról beszéltek az orvosok, most végre megállapították az igazi betegséget, pajzsmirigy-túlnegést. Jelenleg kórházban van izotóp-kurán. Remélem, most már végre rendbejönnek a dolgok.

Ami az én könyveimet illeti, nagyon is el tudom képzelni a fordítói nehézségeket. Ezért elvileg helyeslem, amit Maga Martin Eve-nek ajánlott. Konkrétan a "Realizmus problémái"-t helyesnek tartom, persze - mint a magyar kiadásban - kiegészítve azzal a két cikkel, amely németül a Marx-és Engels mint irodalomtörténészek, stb. jelent meg: /Marx és a dekadencia, Tribun vagy bürokrata?/. A filozófiai könyvet nem tartom szerencésnek, mert "Geschichte und Klassenbewusstsein"-ből nem adhatók ki részletek sem nagy kritikai előszó nélkül. Erre egyrészt ma nem volna időm, másrészt nem volna helyes, ha Angliában olyan filozófiai mű jelenne meg először tőlem, amellyel szemben ma nagy kritikai fenntartásaim vannak. Ehelyett azt hiszem, megfelelő lenne a német irodalomtörténeti könyvekből /Goethe és kora, Német realizmus, persze a német és nem a magyar kiadás alapján/ egy kötetet csinálni. Ezt könnyebb is lenne lefordítani, mint egy filozófiai könyvet.

Érdekes, hogy Hauser Freud-ról akar írni. Érdekelni fogja ezzel kapcsolatban, hogy Hermann István jelenleg egy kritikai Freud-monográfián dolgozik. Még nem ismerem a végleges szöveget, egyes részletei nagyon érdekesek és kritikája elvileg helyes.

Ami a levelében érintett filozófiai kérdéseket illeti, elfogadható a tudományt mediációnak felfogni, feltéve, hogy tisztán kidolgozzuk, hogy a mediáció az An sich és a Für uns között történt. Nem egészen értek egyet azzal, amit a kizárásról és a megközelítésről mond. Szerintem a megközelítés szükségszerű, "unaufhebbar", hiszen arról van szó, hogy minden tárgy és minden összefüggés extenzíve és intenzíve végtelen. Ettől az alaphelyzettől a tudomány nem tekinthet el, még akkor sem, ha bizonyos esetekben úgy látszik, mint ha végleges eredményekhez jutott volna. Még kevésbé lehetséges ez, hogyha tudományok kooperációjáról az ösztudomány irányában van szó. A kizárás, mint minden absztrakció, csak egyike azoknak az eszközöknek, amelyek segítségével - sokszor kerülő utakon - megvalósítjuk a megközelítést. Ami neopozitívizmus elleni polémiaját illeti a kauzalitás kérdésében, itt szerintem a következőt kell meggondolni.

A valóságban és így az ontológiában a kauzális sorok dinamikus összefüggése az elsődleges. Az egyes kauzális sorok természetesen valóságos létezők, de mint egyes sorokat, vagy mint részleges komplexumokat a tudomány emeli ki a valóság végtelen és totális szövevényeiből. A mindennapi gondolkodás és különösen a neopozitívizmus ott téveszti el a dolgot, amikor az egyes kauzális sorokat nem ebben az absztrahált valóság képében tekinti, hanem önálló és elsődleges jelentőséget tulajdonít az egyes kauzális soroknak. /Ezekről a kérdésekről N. Hartmann nagyon érdekesen ír természetfilozófiájában. x Ujból felhívom figyelmét erre a könyvre./

Amit Vogt cikkéről ír, az nem lep meg. Csak nem láttam ilyen világosan, mennyire nem létezik komoly baloldali folyóirat Angliában.

Meleg üdvözléssel mindannyiuknak

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács 19-1199/54

Budapest, 1963 május 15.

Kedves Mészáros!

Mind a két levelőt megkaptam. Ne vegye rossznéven, ha csak igen lakonikusan felelek: Gertrud április 28-án meghalt. Maga ismerte őt és ezért nem kell semmit sem írni, csak annyit, hogy nyugodtan elaludt és az egy operáció következtében beállott halál nagy szenvedésektől szabadította meg.

Most tehát csak annyit: köszönöm Manderről adott információját. Már levontam belőle a szükséges konzekvenciákat. Ami a cikket magát illeti, én azt optimisztikusan ítélem meg: ha ez a folyóirat szükségesnek látja ilyen eszközökkel fellépni, mutatja, hogy ők a "vezélyt" felismerték.

A többi kérdésről máskor. Most csak meleg üdvözlést küldök Magának és Donatellának.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács György

CML 28 A 1199

56

Budapest, 1963 május 23.

Kedves Mészáros!

Bocsásson meg, hogy most is csak röviden felelek második levelére. Nagyon köszönöm fáradozásait a fordítások és a lefordítandó művek kiválasztása körül. Nagyon könnyen lehet, hogy igaz van abban: talán célszerű a Hegel-könyvet előbb kiadni, mint az "Ész trónfosztását"/a fordítási nehézségek egyformák/. A filozófiai vélogatást főleg a régi dolgok miatt nem akarom kezdetben megcsinálni. Barnekkora is az ellentállás, mégis szükséges, hogy a későbbi dolgok előbb jelenjenek meg, mint a fiataalkoriak.

Amit a modern ismeretelméletről ír, abban igaz van. Én nem is ezzel kapcsolatban beszéltem a tudomány egységéről. Eszembe sem jut természetesen bizonyos - relatív - végleges eredmények objektivitását kétségbevenni. Itt Magának a modern iskolákkal szemben tökéletesen igaz van. Amit itt különösen ki kell hangsúlyozni, az az ontológiai objektivitás, szemben a modern minden hipotézis elmélettel. Ez természetesen együtt jár a tudomány fejlődésével, de nem szabad elfelejteni - e pillanatban nem emlékszem, irtam-e már Magának erről - hogy az ontológiai kérdések nem esnek

./.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

17

pontosan össze a tudomány fejlődésével.
Igy senki sem kételkedik a fajok állan-
dóságában, noha ennek tudományos okát
a mai biológia még nem tudja megadni.
Eppen úgy lehetnek nagyon modern és ma-
tematikailag helyes elméletek, amelyek-
nek ontológiai abszurditását vissza kell
utasítani.

Ne haragudjon, ezzel mára be is fejezem
a levelet. Donatellával együtt melegen
üdvözölöm Magukat.

WALL
Ludwig

Lul 28-1199/58

Budapest, 1963 június 29.

Kedves Mészáros elvtárs !

Köszönet leveleiért. Jól tudom, hogy Maga is, Donatella is, szerették Gertrudot. Ő is szerette Magukat.

Az Encounter körül felmerült vitát én is úgy értékelem, hogy a jobbszárnyak kicsit kellemetlenül jönnek már az én könyveim hatása és befolyása. Egyáltalában úgy látom, hogy ma minden lehetőség megvolna arra, hogy a marxizmusnak igazi hatása legyen kint. Ez ma - természetesen - úgy nyilvánul meg, hogy Sartret és Blochot is marxistának számítják. Ez persze átmenet, de sokáig fog tartani. És addig mindig nagyobb lesz az ellentét az igazi marxista irásokkal szemben. Persze sajnos ilyen nagyon kevés van. Ennek ellenére én ebben a kérdésben nagyon optimista vagyok.

Örülök, hogy a Maga Jozsef Attila-tanulmánya ki fog jönni. Sajnos én olaszul aligha fogom elolvasni tudni.

MTA FIL. INT.
Könyvtár Arch.

./.

És attól félek, hogy azok a rendes emberek, akik itt most József Attilával foglalkoznak, szintén nem fogják tudni a könyvet olaszul elolvasni. De ha lehet, küldjön nekik is példányt. Fehér Ferenc-re és Egri Péterre gondolok.

Nagyon kedves Magától, hogy az angol fordításokkal törődik. Itt nagyon nagyok a nehézségek.

Meleg üdvözlettel, Donatellának is

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Layl 28-1199/60

Budapest, 1963 augusztus 24.

Kedves Mészáros !

Köszönöm kedves levelét, de most csak igen röviden felelhetek, mert nagyon el vagyok foglalva. Az Encounter-vitát illetőleg teljesen osztom nézetét. Ennek az egész vitának örvendetes oldala, hogy az uralkodó áramlat kezdi művelni terjedését kényelmetlennek érezni és ezért minden lehető eszközzel fellép ellene. Itt persze nemcsak az általános antimarxista beállítottságról van szó, bár ez természetesen döntő szempont, de arról is, hogy a neopozitivisták az ilyen dolgok elterjedésében veszélyt kezdenek látni. Engem a legjobban mulattatott egyik levélnek az a megjegyzése, hogy én még mindig annak az előítéletnek a hatása alatt állok, hogy egy objektív valóság létezik. Az, hogy Roy Pascal sem tartozik a hősök közé, hanem nyitva tartja az utat a másik tábor felé, azt tudomásul kell venni.

A Mannheimmal foglalkozó amerikai szociológus már régebben is járt nálunk. Gertrud nagyon mulatságos figurának tartotta, mert nálunk egyszer kijelentette,

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

./.

hogy egyedüli célja, hallgatóit annyira zavarba hozni, hogy egyáltalában ne tudjanak kiigazodni. Ez szerinte a helyes lelkiállapot, amelyből egészséges fejlődés nőhet ki. Ami az ő nézeteit illeti, abban is Magának van igaza.

Most bocsásson meg, ha befejezem levelemet azzal a reménnyel, hogy az új lakásban jobb munkakörülmények közé jut, mint eddig.

Donatellát melegen üdvözlöm

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

LAUC 28-1194/62

Budapest, 1964 január 13.

Kedves Mészáros !

Nagyon köszönöm kedves levelét. Sajnálom, hogy a József Attila könyv ennyire lecsuszott. Még jobban sajnálom, hogy - mivel nyilvánvalóan olaszul jelenik meg - nem is fogom elolvasni tudni.

Hogy milyen nehézségek lehetnek a Merlin Press-nél az Esztétika kiadási jogával, azt egyszerűen nem értem. Nyilvánvaló, hogy itt a rendelkezés kizárólag engem illet meg. Ebben az irányban irtam is már német kiadóknak és meg fogom írni ezt Martin Eve-nek is. Abban persze erősen kételkedem, hogy akad-e valaki, aki ezt a nagy könyvet angolra fordítaná és hogy a könyvnek volna-e ott kelete. Azt, hogy Magának a könyv tetszik, az egy egészen más dolog. Maga nem ebben az angol mentalitásban nőtt fel és én azt hiszem, hogy az egyes tanulmányokat az angoloknak még mindig könnyebb megérteni, mint egy ilyen nagy rendszeres munkát. Másik tanulmányával a dolog elég humoros. Ha mégis megjelenik, kérem, küldje el nekem.

Ami az Etikát illeti, az nagyon lassan halad előre. Szükségesnek bizonyul, hogy

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

./.

egy nagy bevezetőrészt irjak a társadal-
mi lét ontológiájáról és ez is nagyon las-
san halad előre. Persze remélem, hogy végül
mégis valami értelmes dolog fog kialsülni.

Meleg üdvözlettel Donatellának

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

LXXXIX - 1104/64

Budapest, 1964 április 11.

Kedves Mészáros!

Nagyon el vagyok foglalva és így csak röviden felelek kedves levelére. Nagyon örülök, hogy irásait megkaphatom, bár félek, hogy azok olasz nyelven jelennek meg és így nem tudom őket elolvasni. Mindenesetre örvendetes, hogy végre megjelentek. Martin Eve-vel a félreértéseket azt hiszem, sikerült elintézni. Arról ír, hogy szeretne valami filozófiai és esztétikai változtatást csinálni irásaiából. Leveléből az a benyomásom, hogy ebben Magára gondol. Mi igaz ebből?

Ha ami az Esztétika esetleges angol hatását is illeti, nagyon örülnék, ha éppen a Leavis-tanítványokat megrendítően korlátolt, elméletellenes állásfoglalásukban. De ehhez azt hiszem nagyon sok idő kell.

Ami az absztrakt formákat illeti, én itt a könyv tervénél fogva csak azokkal foglalkoztam, amelyek minden művészetben közösek. A rim egészen specifikus irodalomesztétikai kérdés. Remkívül érdekes, de nem volt itt tár-

MTA FIL. INT.
Lukács Arc

./.

gyalható, annál kevésbé, mert nem tartozik a művészet keletkezéseinek kérdéseihez és igazi jelentőségét akkor nyeri el, amikor már egy nagyon tárgyias és konkrét irodalom kibontakozott.

Külföldi konferenciára belátható időn belül aligha fogok elmenni.

Egy itt járt angol házaspár arról beszélt nekem, hogy a "Theorie des Romans" egy angol paperback-kiadásban megjelent volna. En nem tudok róla - hallott Maga valamit?

Donatellával együtt melegen üdvözlöm

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

L. M. 12-1199/65

Budapest, 1964 június 12.

Kedves Mészáros!

Köszönettel vettem május 27.-i levelét és az olasz József Attila-könyvet. Nagyon sajnálom, hogy nem tudok olaszul olvasni, mert nagyon szeretnék megismerkedni vele. Most keresek valakit, aki tud olaszul és elég értelmes arra, hogy referálni tudjon nekem.

Az említett cikkeket még nem kaptam meg. Az irodalmi témákat illetően a Maga felfogása nagyon érdekes, különösen a kezdeményezések átcsapása az ellenkezőbe. Itt persze nem szabad elfelejteni ezt a döntő kérdést, hogy szinte minden modern izmus mögött valami új valóságfelem visszatükrözése rejlik. Az átcsapás akkor következik be, ha ezt nem mint a valóság egy elemét tekintik /ahogy ezt Thomas Mann tette számos modern jelenséggel/, hanem egyrészt alapvető formaprincipiumokat csinálnak egyes új jelenségek visszatükrözésénél, másrészt abba az illúzióba esnek, hogy valamely új formai mozzanat már egy egészen új művészetet jelent, hogy miatta kötelesség szakítani minden régi formatradiációval.

H. G. 60

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

./.

Amit a rimről ír, szintén érdekes. Egész biztos, hogy e tekintetben vannak analógiák irodalom és zene között. Csak itt is óvatosnak kell lenni amiatt, amit én az esztétikában az "unbestimmte Gegenständlichkeiten" problematikájaként tárgyaltam. Még óvatosabbnak kell lenni a képzőművészeti analógiáknál a térbeli és időbeli ábrázolás különbözősége miatt. Itt azt hiszem leginkább lehet analógiát találni az építészetben, ahol az idő problémája, mint a rendezési kérdés, igen nagy szerepet játszik.

Arról, hogy a történelmi regény mint amerikai paperback megjelent volna, nem tudok semmit. Mostanában kaptam példányt a régen megjelent európai realizmusról szóló angol könyvből, amely most Amerikában megjelent. Ha a történelmi regényről tud valamit, értesítsen.

Utazási szándékaim egyelőre nincsenek.

Donatellával együtt szívélyesen üdvözli
Magát

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

L94C28-may/68

Budapest, 1964 augusztus 8.

Kedves Mészáros !

Csak röviden felelek levelére. A küldemények közül eddig csak az 57-ben íródott francia nyelvű tanulmányt kaptam meg. A cikk tetszett nekem, különös érdeme a harcoló irányok között a tertium datur-álláspont éles kihangsúlyozása.

A Merlin Press-szel az amerikai kiadások kérdését már tisztáztuk, úgyhogy itt minden rendben van. Remélem, londoni útja érdekes lesz.

Meleg üdvözetek Magának és Donatellának

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

111122/199
/71

Budapest, 1964 szeptember 5.

Kedves Mészáros!

Csak igen röviden felelhetek érdekes levelére, mert nyakig benne vagyok a társadalmi lét ontológiájában; most fejezem be az első fejezetet.

Tehát a terveiről. A filozófiai válogatást egy kicsit "olasz-salátának" érzem, mert komoly tanulmányok mellett tisztán napi jelentőségű publicisztikaiak vannak benne. Azt hiszem, várjunk ezzel, amíg az ontológia készen lesz, abból talán lehet az egyik vagy másik fejezetet itt közölni. Azonkívül a régi dolgok és az újságcikkek helyébe jobb volna ha a Hegel-könyvből kerülne bele valami, például a fenomenológia elemzése.

Helyesnek tartom az esztétikai válogatást. Itt legfeljebb az volna probléma, hogyan illik bele a "Volkstribun oder Bürokrat?" a második részbe? Ezen még gondolgodni kell. A kérdés praktikus keresztülviteléhez hozzátartozik, hogy egy amerikai jó ismerősöm, Arthur Kahn, 240 Bryant Street, Buffalo, N.Y. 14222, hasonló antológia tervével foglalkozik, mely olyan előrehaladott állapotban van, hogy már szerződése van egy kiadóval és

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

./.

a fordítást már csinálja is. Mai napon
irtam neki, hogy a Merlin Press foglal-
kozik egy hasonló gyűjteményes könyvvel
és hogy jó lenne a két dolgot koordinál-
ni. Hasznos lenne azt hiszem, ha Maga
- meggyezésben a Merlin Press-szel-irna
neki egy levelet a koordináció érdekében.
Már az is meggyorsítaná és olcsóbbá ten-
né mind a két kiadást, ha a fordítást
ugyanaz végezné el.

Ismét, elnézésát kérem a nagyon futólagos
levélért, de, ismétlem, munkaproblémáról
van szó.

Meleg üdvözléssel az egész családnak

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Budapest, 1965 ápr. 26.

Kedves Mészáros !

LG4128-1144/21

Köszönöm kedves levelét és kérem, ne vegye rossznéven, ha csak röviden válaszolok. A születésnapirumi annyira igénybe vett, hogy még nem tértem egészen magamhoz.

Amit a cikkről és könyvről írt, abban teljesen igaza van. Már régóta megindult a Naphta-kérdés előtérbe tolésa, de az utolsó kritikus találmánya, hogy az én egész életművet csak a Varázshegyből lehet megérteni. A Zitta-könyvről nem érdemes beszélni. A szerző olyan hadilábon áll a tényekkel, hogy az már szinte mulatságos. Hogy mindez a hatás növekvésének szimptomája, abban tökéletesen igaza van.

Ami engem illet, most szeretnék visszatérni a munkához, de egyelőre még nehezen megy a fáradtság miatt.

Meleg üdvözléssel Donatellának

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Budapest, 1965 október 29.

Kedves Mészáros !

Köszönettel vettem október 3.-i levelét. Rendkívül sajnáltam, hogy nem tudott eljőnni. Ilyen hosszú idő után igazán szükség lett volna egy komoly beszélgetés - a levelek egyáltalában nem tudják pótolni.

Ami az én dolgaimat illeti, a politikai tanulmánykötet nagyon lassan készül el, félek kiadói slámposságból. Én nem nagyon értem rá sokat foglalkozni vele, mert az új könyvem, a társadalmi lét ontológiája tulságosan igénybe vesz. Most körülbelül a felén túl vagyok, remélem egy éven belül elkészülök vele. Ferkó könyve rendkívül érdekes: az u.n. helyreállítási periódusok ökonomiai elemzéséről van szó benne, vagyis u.n. gazdasági csodák léteének tudományos megcáfolásáról.

Nagyon érdekelt, amit Olaszországról írt, ott persze komoly szellemi erjedés van - bár nem tudom, ha az ember utánanézne, nem találna-e hasonló jeleket Angliában és az USA-ban is. Mindenfelé kezdenek jelentkezni emberek, akik végre közeledni kezdenek az igazi marxizmushoz. Most olvastam egy ilyen angol könyvről. Szerzője: G.A.Rex, címe: Key Problems of Sociological Theory, London, 1963. Ha a kezébe kerül, nézze meg és írja meg véleményét. Donatellával együtt melegen üdvözlöm és remélem, hogy a jövő nyáron találkozhatunk.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

./.

Budapest, 1953 október 29.

En normális körülmények között augusztus előtt nem szoktam elutazni, de biztonság kedvéért jó ha előzetesen levelezünk a dátumról.

Meleg üdvözlettel

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Lukács György

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

LNYL 28-1794/76

Budapest, 1968. január 6.

Mindenben jól kívánok

Kedves Mészáros !

Köszönet január 27-i leveléért. Az előadásokról való tudósítás nagyon érdekes. Mindenesetre van annak jelentősége, ha Angliában, ahol a filozófia és főként a marxi filozófia ügye, enyhén szólva, kezdetleges állapotban van, valamilyen hatás lehetséges. Milyen volt a Pascal előadása ? Őröla régen nem hallottam semmit; utolsó könyve az önéletrajzról nagyon érdekes volt.

Ami a Maga könyvét illeti, igyekezni fogok mindenben segítségére lenni. Ennek megfelelően az itteni Szerzői Jogvédő Irodán keresztül már elküldettem Magának egy-egy példányt a német dialógus-könyvből és egy új gyűjteményét ideológiai természetű tanulmányaimnak. Sajnos az ontológia kérdésében nem tehetek semmit. Most azon vagyok, hogy az utolsó fejezetet befejezzem. Ez, remélem néhány héten belül sikerül. De akkor jön az igazi munka. Mivel a könyvet már kb. négy éve írom, át kell nézni és át kell dolgozni az egész kéziratot. Ez hónapokat fog igénybe venni. És ha befejeztem, szükségem van valamennyi másolatra, hogy a végleges szöveg egységesen legyen minden példányban. Beláthatja, hogy ilyen körülmények között nem adhatok Magának gépelt példányt. Mivel a könyv megjelenése ugys legalább egy évig tart, vagyis 69 ősz előtt nem lehet számítani rá, azt hiszem el kell tekintenie attól, hogy magával a könyvvel foglalkozzék.

Donatellával együtt sokszor üdvözlöm Magát és

MIAFIL. INT.

Lukács Arch.

./.

27

Budapest, 1968. január 6.

minden jót kívánok Magának

Kedves Mészáros!

Köszönöm a január 27-i levelét. Az előző-
soroknál való tudatosságra nagyon értékes. Mind-
enesre van annak jelentősége, ha Angliában,
ahol a filozófia és főként a marxizmus filozófia
lévén, nagyon sokáig, kedvelte és tisztulta
van, valamilyen hatást jelentősen. Milyen
volt a Pascal előadás? Úgy látszik, nagyon nem
hallottam semmit; utolsó könyve az önké-
rteljesen nagyon értékes volt.

Azt a nagy könyvet illeti, igazságot fogok
mindenben megkérdezni. Ennek megfelelően
azt a témát szeretném továbbá tovább keressük
már elküldötték nekem egy-egy példányt
a német dialektikus-könyvből és egy új gyűjtés-
néveléssel kapcsolatban tudnivalókat.
Sajnos az ontológiai kérdésben nem tehetek
semmit. Most azon vagyok, hogy az utolsó
kétezeret befejezzem. Ha remélem néhány hé-
ten belül átadom. De akkor jön az új
munka. Mivel a könyvet már kb. négy éve
írom, de kell némi és a kell dolgozni
az egész kötetet. Ez hónapokat fog igénybe
venni. Ha befejeztem, sajnálatosan van vala-
mennyi munka, hogy a végleges szöveg
egységessé legyen minden példányban. Be-
látja, hogy ilyen körülmények között nem
adhatok nekem példányt. Mivel a
könyv megírásához nagyon sokat kell dolgoznom
tart, vagyis az őt el kell készítenem. Ezzel
tudni rá, azt hiszem, el kell készítenem. Ezzel
hogy megvalósul a könyvvel foglalkozok.

Bonnel levelet azonnal továbbítottam. Most én
Lukács-Arch.
19

L44L28 - May/80

Budapest, den 23.7.68

Kedves Mészáros !

A lényomatokat még nem kaptam meg. Junius 14-i levelét megkaptam, és nagyon röstellem, hogy ilyen sokáig nem feleltem. De gondolja meg, hogy itt olyan kénikula volt, amely még engem, ilyen iránt rendszeren érzéketlen embert is kihozott a sodromból. Azon-kivül le kellett diktálnom - sok akadállyal - az ontológia utolsó fejezetét. Persze ebből még nem következik az, hogy a könyv készen lenne. Ellenkezőleg: most kell csak igazán átnézni és átgondolni, úgyhogy egy olvasható kéziratra ez év vége előtt nem lehet számítani. Ha tehát itt el akarja olvasni, akkor ezzel a hozzávetőleges dátummal számolni kell.

Ami a levelében említett tervet illeti, engem rendkívül érdekel. Természetesen szükséges volna, hogy az általam képviselt problémákat más is megmagyarázza a nyugati közvéleménynek. Egyelőre a dolog úgy áll, hogy egyrészt a közvélemény előtt nem igen tudok egyfelől a manipulációval megalkuvó filozófiával és szociológiával konkurálni, a másik oldalon éppoly kevéssé Marcuseval, Bjochhal, Sartreval vagy Goldmannel. Ezt nem pesszimizmusból mondom. Ha sikerül az ontológiát megcsinálni, megjön a hatás ideje. Ez persze nem jelenti, hogy nem méltánylom teljes szívből a Maga törekvéseit.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

./.

A Maga levelének komplexumából most csak egy kérdésre térek ki röviden: a kontinuitás és diszkontinuitás kérdésére. Nem kétséges, hogy ontológiailag a kettő csak együtt létezik: minden változás egyszerre kontinuitás és diszkontinuitás. Természetesen még a természetben is megtörténik, hogy az egyik mozzanat tulsúlyba kerül. Az itt felmerülő, nagyon aktuális, probléma azonban ideológiai jellegű. Az, hogy egy társadalmi átalakulásban az egyik vagy a másik mozzanatra helyezik a súlyt, az tisztán ideológiai kérdés. A mi országunkban például a sztálinista konzervativizmus a kontinuitás tulsúlyára épül. De ez ideológia és nem a társadalmi ontológia valósága. Ennélfogva e kérdés komoly analízisében élesen meg kell különböztetni a társadalmi ontológia valóságát az ideológiától. Természetesen nem mechanikusan, hiszen a helyes ideológiai döntés minden ilyen esetben a konkrét társadalomontológiai valóság helyes megítéléséből indul ki. /Ideológián természetesen nem azt az ostobaságot értem, amit a nyugati szociológia. Marx a "Zur Kritik der politischen Ökonomie" előszavában rendkívül pontos és használható meghatározást adott./ Örülnék, ha erről való nézeteit részletesebben ismerhetném, hogy hozzászólhassak.

Meleg üdvözlettel, a családnak is

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

C44C28-1149
82

Budapest, 1969. márc. 31.

Kedves Mészáros !

Bocsásson meg, hogy ilyen későn és mégis csak röviden felelek kedves és érdekes levelére. A könyvtervezete rem kívül érdekes és minden pontról órákig lehetne vitatkozni, sajnos azonban ez így levélileg nagyon nehezen megy. Csak egy kérdésre engedje meg, hogy röviden kitérjek: a kontinuitás és diszkontinuitás kérdésére, amely ma politikailag nagyon fontos és ugyanakkor az itteni vitákban is nagyon zavaros formákat ölt. Arról van ti. szó, hogy a valóság, mint egy komplexumokból álló totalitás egyszerre kontinuuus és diszkontinuuus; pl. a NEP behozatala idején megmaradt a szocialista rendszer általános kontinuitása, annak ellenére, hogy a gazdaságpolitikában a diszkontinuitás, a helytelen multtal való radikális szakítás volt a főprobléma. Ezt ma nálunk szándékosan elhanyagolják és a szocializmus kontinuitásából azt következtetik, hogy - leplezett formák között - meg kell maradnia a sztálini korszak kontinuitásának is. Pedig az elméletben a dolog másképp áll. Míg az objektív valóságban a két elv között folyton variált koexistencia áll fenn, addig minden társadalmi és főleg politikai cselekvésünk alternatíva kontinuitás és diszkontinuitás között. A politikai cselekvésnek egyik döntő problémája, hogy hol és miben tekintjük szükségesnek a kontinuitás

./.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

megszakítását. Annak elismerése nélkül, hogy minden ilyen kérdésben választanunk kell, politikai és társadalmi haladás lehetetlen. Ha a kategóriáknak ilyenén kettősségét jó volna, ha valaki elméletileg tisztázná, pl. Maga ebben a könyvében.

A rövid válasz ellenére nagy érdeklődéssel és várakozással nézek elébe. Donattalát és egész családját melegen üdvözölöm.

A régi barátsággal

Lukács György

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

L44C28-1799/84

Budapest, 1969.12.2.

Kedves Mészáros !

Köszönöm kedves levelét. Sajnos Közben a tanulmánykötetet is megkaptam. Sajnos még nem tudtam elolvasni, még a Maga cikkét sem, mert az utolsó hetekben nemcsak az Ontológia új elvi bevezető fejezete foglalt el, hanem a remediesnél nagyobb tömegű külföldi látogatók is. Remélhetőleg hamarosan kikerülök ebből a hullámvölgyből és elolvashatom a cikket, amely nagyon érdekel. A kívánt könyveket a Jogvédő Irodán keresztül elküldöm Magának. Kérem felhasználás után küldje vissza őket, mert nincs belőle több példányom.

Az Ontológia új bevezetőjén most dolgozom. Remélem az év végére elkészülök vele. Akkor hozzálátok a többi szöveg átirásához, amivel remélhetőleg nyárra készen leszek.

Ami a régi Esztétikát illeti, nagyon nehéz a régi tervet pontosan rekonstruálni. Az első rész lett volna: "Die ästhetische Setzung". A második rész bevezetőjéül a Logos-cikk volt tervezte, azt követte volna a "Geschichtlichkeit und Zeitlosigkeit des Kunstwerks". Ezután a második részben még két fejezet következett volna: "Individualität und Überpersönlichkeit des Kunstwerks" és "Das erreichte Werk als Formenkomplex".

•/• MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

A harmadik rész a receptivitás különböző típusaival foglalkozott volna. Mindez persze csak emlékezés, mely nem is lehet pontos, mert írás közben a terv nem egyszer változott. A megíráshoz Heidelbergben fogtam hozzá 1912-ben. A háború kitörése, a "Theorie des Romans" megírása, budapesti katonai szolgálatom félbeszakította a munkát, de 1916 után egészen 1918-ig még mindig nem adtam fel a megírást.

Eörsi Pista most jött meg, a napokban fogok vele beszélgetni és remélem, még néhány részletet fogok hallani Magyaról és terveiről.

Meleg üdvözlettel

MTA FIL. INT.

Lukács Arch. Lukács György

Budapest, 1970. júl. 20.

L446 28-1199/30

Kedves Mészáros!

Köszönettel vettem június 30-i levelét. Ne haragudjon, hogy ismét elkésve és röviden válaszolok, de az Ontológia átnézése, ahol a kéziratban sok hibát és hiányosságot találtam, erősen igénybeveszi időmet. Ezért egyhamar a kéziratra még nem lehet számítani.

Ami a gyűjteményt illeti, az kétségkívül érdekes lesz. A Maga által feltett kérdés, az osztálytudat mai meghatározása, nagyrészt egybeesik azzal, hogy a kapitalizmus mai mivoltának igazi elemzése a marxizmus részéről még hiányzik. Egész biztos, hogy azok a közvetlen ökonómiai motívumok amelyek a spontán ^{oktály} ~~osztály~~ tudat tartalmát és irányát megadták, alaposan megváltoztak és közvetlenül megyengültek. Másrészt: a Lenin által bevezetett né spontán, általános osztálytudat a kor marxista elemzését feltételezi. A "Geschichte und Klassenbewusstsein" idejében ezeknek a kérdéseknek közvetlen evidenciájuk volt; ma ezek az elmélet és a gyakorlat legbonyolultabb kérdései.

Meleg üdvözlettel

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

294628-1199/88

3/1/1971.

Kedves Mészáros!

Elindítottam egy akciót az európai értelmiség körében Angela Davis megmentése ügyében. A felhívás szövegét és az eddigi aláírók névsorát elküldöm Magának. Remélem megérti, hogy itt arról van szó, hogy minél tekintélyesebb értelmiségieket nyerjünk meg az ügynek, ezért a felhívást is egészen általánosan fogalmaztam meg. Ugy gondolom, a közös akciók mindig eredményesebbek az egyéni tiltakozásnál, ezért arra kérem, tegye félre ~~szükséges fenntartásait~~ a szöveggel kapcsolatos esetleges fenntartásait, ~~és~~ csatlakozzék akciónkhoz és kérjen fel minél több tekintélyes angol értelmiségit a csatlakozásra.

Mivel nagyon rövid az időnk, kérem táviratilag válaszoljon: sokat lendítene ugyanis az ügyön, ha a nyilvánosságra kerülő lista már az angol neveket is tartalmazná. Mielőbbi válaszát várom,

meleg üdvözlettel:

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

/Lukács György/